

پزشک و پاسبان
دروادی

پزشکان و داروشناسان بزرگ

سرشناسه: سالاری، حسن، ۱۳۵۵-

عنوان و نام پدیدآور: ۱۰۱ پرسش و پاسخ درباره‌ی پزشکان و داروشناسان بزرگ/

نویسنده حسن سالاری: ویراستار علمی یونس کرامتی.

مشخصات نشر: تهران: محراب قلم: ۱۳۹۱.

مشخصات ظاهری: ۴ص: مصور(رنگی): ۲۳ × ۲۹ س.م

عنوان گسترده: صد و یک پرسش و پاسخ...

موضوع: پزشکی — پرسش‌ها و پاسخ‌ها — ادبیات نوجوانان

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۱ ۴ص ۲س/۵/۱۳۰ R

رده‌بندی دیویی: ۶۱۰[ج]

شماره کتابشناسی ملی: ۲۶۸۷۹۶۵

کتاب‌های مهتاب

واحد کودک و نوجوان محراب قلم

نویسنده: حسن سالاری

ویراستار علمی: یونس کرامتی

تصویرگر: رودابه خائف

طرح جلد: گیانوش غریب‌پور

ویراستار ادبی: مرتضی حاجعلی فرد

صفحه‌آرایی و گرافیک: موسسه فرهنگی هنری طراحان ایماژ

نوبت چاپ: اول ۱۳۹۱

تیراژ: ۳۳۰۰ نسخه

لیتوگرافی: متین

چاپ: دانش پژوه

کلیه حقوق چاپ محفوظ است

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۳-۴۷۰-۱

نشانی: خیابان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین، خیابان شهدای ژاندارمری، شماره‌ی ۱۰۴، صندوق پستی ۵۶۸-۱۳۱۴۵

تلفن: ۸۰-۸۷۹۰۸۷۹، ۶۶۴۹۱۸۱۹۰، ۶۶۴۶۵۲۰۱، ۶۶۴۶۵۲۰۱

www.mehrab-e-ghalam.ir

۱. انسان‌های نخستین چگونه درمان می‌کردند؟ ۸
۲. چرا جمجمه‌ها را سوراخ می‌کردند؟ ۸
۳. گیاهان دارویی چگونه شناخته شدند؟ ۹
۴. کهن‌ترین چشم مصنوعی در کجا یافت شده است؟ ۹
۵. کهن‌ترین نوشته‌های پزشکی از کدام تمدن است؟ ۱۰
۶. سومریان چه دستاوردهایی در پزشکی داشتند؟ ۱۰
۷. چرا برای درمان بیماران به گوسفند نیاز داشتند؟ ۱۱
۸. کدام پادشاه برای پزشکان قانون نوشت؟ ۱۱
۹. کهن‌ترین کتاب پزشکی هندی را کدام پزشک نوشت؟ ۱۲
۱۰. بزرگ‌ترین جراح جهان باستان کی بود؟ ۱۲
۱۱. چرا چینی‌ها به بدن بیماران سوزن فرو می‌کردند؟ ۱۳
۱۲. کدام پزشک چینی در هند آموزش دید؟ ۱۳
۱۳. مصریان باستان چه روش‌هایی برای درمان زخم داشتند؟ ۱۴
۱۴. پزشک معمار کی بود؟ ۱۴
۱۵. مصریان داروهای خود را از چه می‌ساختند؟ ۱۵
۱۶. آیا مصریان باستان پزشک زن داشتند؟ ۱۵
۱۷. پزشک اسطوره‌های ایرانیان کی بود؟ ۱۶
۱۸. گیاه زندگی‌بخش کدام است؟ ۱۶
۱۹. برنامه‌ی بهداشتی ایرانیان باستان چگونه بود؟ ۱۷
۲۰. چرا ایرانیان پزشکان را بسیار گرامی می‌داشتند؟ ۱۷
۲۱. پزشکان ایران باستان چه تخصص‌هایی داشتند؟ ۱۸
۲۲. آیا کوروش بزرگ از پزشکی آگاهی داشت؟ ۱۸
۲۳. مقررات ویژه‌ی زنان باردار چه بود؟ ۱۹
۲۴. فرمان داریوش به اوجاهورسنت چه بود؟ ۱۹
۲۵. چرا یک مار نماد پزشکی شده است؟ ۲۰
۲۶. پدر پزشکی کی بود؟ ۲۰
۲۷. آیا از بقراط کتاب پزشکی به جا مانده است؟ ۲۱
۲۸. نظریه‌ی اخلاط چهارگانه چیست؟ ۲۱
۲۹. برنامه‌ی بهداشتی پزشکان یونان باستان چه بود؟ ۲۲
۳۰. کدام پزشک زن پوشاک مردانه می‌پوشید؟ ۲۲
۳۱. چگونه ساختار درونی بدن آشکار شد؟ ۲۳
۳۲. کدام پزشک ساختار قلب را توصیف کرد؟ ۲۳
۳۳. کدام دارو بیش از دو هزار سال به کار می‌رفت؟ ۲۴
۳۴. نخستین دانش‌نامه‌ی گیاهان دارویی چگونه پدید آمد؟ ۲۴
۳۵. آیا اسکلیپادس مرده را زنده می‌کرد؟ ۲۵
۳۶. کدام پزشک یونانی درباره‌ی زایمان کتاب نوشت؟ ۲۵
۳۷. کدام پزشک همکارانش را به گفت‌وگو با بیماران فراخواند؟ ۲۶
۳۸. پزشک گلا دیاتورها کی بود؟ ۲۶
۳۹. جالینوس چگونه در رُم پرآوازه شد؟ ۲۷
۴۰. جالینوس چه دستاوردهایی در پزشکی داشت؟ ۲۷
۴۱. کهن‌ترین بیمارستان جهان در کجا ساخته شد؟ ۲۸
۴۲. پرآوازه‌ترین پزشک دوره‌ی ساسانی کی بود؟ ۲۸
۴۳. چرا پزشکان گندی‌شاپور به بغداد رفتند؟ ۲۹
۴۴. بزرگ‌ترین پزشک گندی‌شاپوری کی بود؟ ۲۹
۴۵. کهن‌ترین کتاب داروشناسی ایران را کی نوشت؟ ۳۰
۴۶. کهن‌ترین کتاب جامع پزشکی ایران را کی نوشت؟ ۳۰
۴۷. بزرگ‌ترین مترجم آثار پزشکی کی بود؟ ۳۱
۴۸. کتاب راهنمای پزشکان را کی نوشت؟ ۳۱
۴۹. بزرگ‌ترین دانش‌نامه‌ی پزشکی را کی نوشت؟ ۳۲
۵۰. رازی چگونه جای مناسب برای بیمارستان را تعیین کرد؟ ۳۲
۵۱. رازی چه نوآوری‌هایی در پزشکی داشت؟ ۳۳
۵۲. نخستین کتاب درسی پزشکی به زبان فارسی را کی نوشت؟ ۳۳
۵۳. پزشک تیزبین طبرستان کی بود؟ ۳۴
۵۴. کتاب پزشک اهوازی چگونه به دست پزشکان اروپایی رسید؟ ۳۴

۵۵. کتاب درسی چشم پزشکی را که نوشت؟ ۳۵
۵۶. بزرگ‌ترین جراح مسلمان که بود؟ ۳۵
۵۷. ابن سینا چه نوآوری‌هایی در پزشکی داشت؟ ۳۶
۵۸. چرا کتاب قانون برترین کتاب پزشکی شد؟ ۳۶
۵۹. کتاب قانون به چه موضوع‌هایی می‌پردازد؟ ۳۷
۶۰. پرآوازه‌ترین چکیده‌ی قانون را که نوشت؟ ۳۷
۶۱. کامل‌ترین کتاب پزشکی فارسی را که نوشت؟ ۳۸
۶۲. بزرگ‌ترین کتاب داروشناسی چگونه نوشته شد؟ ۳۸
۶۳. اروپایی‌ها چگونه با کتاب‌های پزشکان ایرانی آشنا شدند؟ ۳۹
۶۴. کدام پزشک اروپایی بر چاپ شرح کتاب ابن سینا نظارت کرد؟ ۳۹
۶۵. کتاب ساختمان بدن انسان چگونه نوشته شد؟ ۴۰
۶۶. کدام پزشک توانست معمای گردش خون را حل کند؟ ۴۰
۶۷. کدام پزشک نخستین بار مویرگ‌ها را مشاهده کرد؟ ۴۱
۶۸. نخستین کتاب درسی آسیب‌شناسی را که نوشت؟ ۴۱
۶۹. کدام پزشک نخستین واکسن را ساخت؟ ۴۲
۷۰. کدام پزشک شست‌وشوی دست‌ها را اجباری کرد؟ ۴۲
۷۱. چگونه گاز خنده به اتاق جراحی راه یافت؟ ۴۳
۷۲. کدام پزشک اتاق جراحی را ضدعفونی کرد؟ ۴۳
۷۳. ارتباط بیماری و میکروب‌ها چگونه کشف شد؟ ۴۴
۷۴. کدام پزشک ارتباط بیماری و سلول را کشف کرد؟ ۴۴
۷۵. کدام پزشک ضربه‌ی کشنده‌ای به میکروب‌ها وارد کرد؟ ۴۵
۷۶. کدام پزشک ارتباط غذا و بیماری را کشف کرد؟ ۴۵
۷۷. کدام پزشک راز پشه‌ها را کشف کرد؟ ۴۶
۷۸. کدام پزشک درمان با سرم را بنیان نهاد؟ ۴۶
۷۹. انتقال خون چگونه امکان‌پذیر شد؟ ۴۷
۸۰. کدام پزشک داروی ۶۰۶ را ساخت؟ ۴۷
۸۱. دیالیز کلیه چگونه امکان‌پذیر شد؟ ۴۸
۸۲. کدام پزشکان نخستین نوار قلب و نوار مغز را گرفتند؟ ۴۸
۸۳. قاتل باکتری‌ها چگونه کشف شد؟ ۴۹
۸۴. فلج کودکان چگونه ریشه‌کن شد؟ ۴۹
۸۵. کدام پزشک راه را برای پیوند اندام‌ها هموار کرد؟ ۵۰
۸۶. کدام جراح دستگاه قلب و شش را ساخت؟ ۵۰
۸۷. نخستین پیوند کلیه چگونه انجام شد؟ ۵۱
۸۸. کدام پزشک نخستین پیوند قلب را انجام داد؟ ۵۱
۸۹. آموزش پزشکی نوین چگونه در ایران آغاز شد؟ ۵۲
۹۰. کدام پزشک نخستین فرهنگ پزشکی را نوشت؟ ۵۲
۹۱. برجسته‌ترین پزشک ایرانی دارالفنون که بود؟ ۵۳
۹۲. کدام پزشک نخستین شورای بهداشت عمومی ایران را بنیان نهاد؟ ۵۳
۹۳. کدام پزشک نخستین بیمارستان ویژه‌ی زنان را بنیان نهاد؟ ۵۴
۹۴. کدام پزشک آموزش پزشکی را در ایران دگرگون کرد؟ ۵۴
۹۵. کدام پزشک جراحی نوین را در ایران بنیان نهاد؟ ۵۵
۹۶. کدام پزشک نخستین پیوند قریه در ایران را انجام داد؟ ۵۵
۹۷. تولید واکسن در ایران چگونه آغاز شد؟ ۵۶
۹۸. کدام پزشک بزرگ‌ترین برنامه‌ی بهداشتی ایران را پیاده کرد؟ ۵۶
۹۹. بیماری طاعون چگونه ریشه‌کن شد؟ ۵۷
۱۰۰. بنیان‌گذار سازمان انتقال خون کیست؟ ۵۷
۱۰۱. بزرگ‌ترین رویدادهای پزشکی امروز ایران چیست؟ ۵۸
- واژه‌نامه ۶۱
- کتاب‌نامه ۶۲
- نمایه ۶۳

پزشکی و درمان هر دردمند
در تندرستی و راه گزند

فردوسی در توصیف دوران جمشید، فرمانروای اسطوره‌ای ایران، آورده است که او درمان همه‌ی دردها را به مردم شناساند. در چین باستان نیز از فرمانروایان افسانه‌ای یاد می‌شود که گیاه مناسب برای درمان هر بیماری را می‌شناختند. تاریخ پزشکی یونان باستان را از درمانگر خداگونه به نام آسکلیپوس آغاز می‌کنند. در مصر باستان نیز به دانشمندی خداگونه به نام ایمحوتپ می‌رسیم که آرامگاهش پناهگاه دردمندان بود. این روایت‌های تاریخی نشان می‌دهند که پزشکی در همه‌ی تمدن‌ها از پیشینه‌ی بسیار دراز برخوردار است.

پژوهش‌های باستان‌شناسان نیز از پیشینه‌ی دراز پزشکی می‌گویند. آن‌ها استخوان‌هایی با دیرینگی هفت هزار سال پیدا کرده‌اند که شکستگی‌هایشان به طور مستقیم به هم جوش خورده‌اند. به نظر می‌رسد انسان‌های نخستین با کمک چوب یا گل خشک‌شده توانسته بودند دو سر شکستگی را در راستای هم نگه دارند تا سریع‌تر به هم جوش بخورند. هم‌چنین مجسمه‌هایی با یک یا چند سوراخ یافت شده است که یادگار نوع جراحی ساده روی انسان زنده به شمار می‌روند. این تجربیات درمانی به نگارش در نیامدند اما از نسلی به نسل دیگر رسیدند.

نوشته‌های به دست آمده از تمدن‌های کهن نشان می‌دهند که درمانگران جهان باستان دست‌کم از پنج هزار سال پیش با برخی بیماری‌ها و گیاهان دارویی آشنا بودند. برای مثال، در گل‌نوشته‌های مردم میان‌رودان به واگیر بودن برخی بیماری‌ها اشاره شده است. هم‌چنین یک پاپیروس مصری به معرفی بیماری‌ها از فرق سر تا نوک پا می‌پردازد و درمان برخی از آن‌ها را شرح می‌دهد. از بررسی این نوشته‌ها دریافته‌ایم که درمانگران باستانی به برخی درمان‌های اثربخش دست یافته بودند اما آیا عامل بیماری‌ها را نیز به خوبی می‌شناختند؟

از گذشته‌های بسیار دور، دو باور متفاوت درباره‌ی عامل پدیدآوردن بیماری‌ها وجود داشته است. برخی باور داشتند که عامل بیرونی، مانند خشم خدایان، نیروهای اهریمنی یا نفرت جادوگران، باعث بیماری می‌شود. برخی دیگر می‌گفتند که به هم خوردن تعادل چهار مایع در درون بدن باعث بیماری است. این اندیشه را به پزشکان یونانی نسبت می‌دهند. هرچند ریشه‌های آن را در تمدن‌های دیگر می‌توان جست‌وجو کرد. به هر حال، این اندیشه هواداران بیشتری پیدا کرد و به صورت نظریه‌ی اخلاط چهارگانه بر جهان پزشکی سایه افکند.

نظریه‌ی اخلاط چهارگانه باعث شد که درمانگران به جای عامل‌های بیرونی دور از دسترس، به خود بدن بیمار توجه بیشتری پیدا کنند. از این رو، پزشکان بزرگ مانند جالینوس و رازی به مشاهده‌ی دقیق بیماران پرداختند و نشانه‌های بیماری‌ها را به دقت توصیف کردند. هم‌چنین داروشناسان بزرگ مانند دیوسکوریدس و ابن‌بیطار به معرفی گیاهان دارویی پرداختند و پزشکانی مانند ابن‌ماسویه و ابن‌سینا به اثر داروها بر بدن توجه کردند. هرچند این پزشکان نتوانستند به عامل بیماری‌ها پی ببرند، گنجینه‌ای از تجربه‌های پزشکی را به یادگار گذاشتند.

هنگامی که کتاب‌های پزشکان ایرانی، به ویژه اهوازی، رازی و ابن‌سینا، به اروپا رسید، بیشتر مردم این سرزمین از دستاوردهای پزشکان یونان و روم ناآگاه بودند. آن‌ها بیماری‌ها را مجازات کارهای بد خود می‌دانستند و

درمان خود را در جاهای مقدس جست‌وجو می‌کردند. برخی مردمان نیکوکار جاهایی برای نگهداری از بیماران ساخته بودند، اما در آن‌جا به درمان بیماران نمی‌پرداختند و فقط برای تحمل درد به بیماران کمک می‌کردند. بار دیگر اندیشه‌ی «عامل بیرونی بیماری» هواداران بسیار پیدا کرده و بررسی بیماری‌ها فراموش شده بود.

دوران فراموشی پزشکی در غرب جهان تا سده‌ی یازدهم میلادی ادامه داشت تا این‌که کوشش‌هایی برای نوزایی پزشکی در جنوب ایتالیا آغاز شد. مردی به نام کنستانتین آفریقایی آثار پزشکان ایرانی را به زبان لاتین ترجمه کرد و به‌زودی زمینه برای جنبش ترجمه‌ی اروپا فراهم شد. مدرسه‌های پزشکی در سراسر اروپا پدید آمد و نسل تازه‌ای از پزشکان پرورش یافتند که دانش پزشکان کهن را فرامی‌گرفتند. این چنین بود که اروپایی‌ها از راه آثاری که از شرق می‌آمد بار دیگر با بقراط و جالینوس و اندیشه‌ی «عامل درونی بیماری» آشنا شدند.

در سده‌های بعد، پزشکانی پیدا شدند که نمی‌خواستند به دانش پیشینیان بسنده کنند و می‌خواستند گام‌هایی رو به جلو بردارند. آن‌ها به کالبدشکافی پیکر مردگان پرداختند و ساختمان دستگاه‌ها و اندام‌های درونی بدن را با دقت بیشتر توصیف کردند. مقایسه‌ی اندام‌های درونی سالم با اندام‌های درونی کسانی که به دلیل بیماری جان باخته بودند، پزشکان را به این نتیجه رساند که بیماری ممکن است به اندام‌های درونی آسیب بزند. به زودی دانش آسیب‌شناسی پا گرفت و توجه به درون بدن برای پی بردن به راز بیماری‌ها جایگاه ویژه‌ای یافت.

با ساخت نخستین میکروسکوپ‌ها، کاوش برای پی بردن به راز بیماری‌ها شتاب بیشتری گرفت. در آلمان، رودلف فیرشو ثابت کرد که بیماری نتیجه‌ی تغییرهای غیرعادی در سلول‌های بدن است. در فرانسه، لویی پاستور نشان داد که عامل بیرونی، به نام میکروب، باعث بیماری می‌شود. کشمکش میان هواداران نظریه‌ی عامل بیرونی و عامل درونی بالا گرفت. در این میان، پزشکان دیگر نشان دادند که کمبود برخی مواد غذایی، به نام ویتامین، می‌تواند به بیماری بینجامد. سرانجام، از کنار هم گذاشتن این سه نظریه، راز عامل بیماری‌ها آشکار شد.

در سال‌هایی که راز بیماری‌ها آشکار می‌شد، کاوش برای یافتن داروها و درمان‌های جدید نیز شتاب گرفت. شیمی‌دان‌ها کار شناسایی مواد اثرگذار گیاهان دارویی را آغاز کردند و به زودی توانستند برخی از این مواد را در آزمایشگاه بسازند. کشف مواد گندزدا و مواد بیهوش‌کننده راه را برای انجام جراحی‌های سالم‌تر هموار کرد و ساخت واکسن‌ها به پیشگیری از بیماری‌ها کمک کرد. با کشف مواد ضد میکروب، همه‌گیری بیماری‌های عفونی به تاریخ پیوست. زندگی سالم امروزی ما دستاورد این کوشش‌های پیگیرانه است.

در این کتاب در چهارچوب ۱۰۱ پرسش و پاسخ، نگاهی خواهیم داشت به تاریخ پزشکی و کوشش‌های پزشکان و داروشناسان بزرگ از روزگار انسان‌های نخستین تا روزگاری که در آن زندگی می‌کنیم. شما در کنار دستاوردهای پزشکان تمدن‌های کهن و پزشکان پرآوازه‌ی غرب، با پزشکان ایرانی مانند رازی و ابن‌سینا و برخی از پزشکان ایران معاصر آشنا خواهید شد. هدف این است که شما از نقش همه‌ی تمدن‌ها در پیشرفت پزشکی آگاه شوید و به جایگاه ارزشمند پزشکان ایران در پیشرفت پزشکی جهان پی‌ببرید. امید می‌رود که خوانندگان جوان به درس گرفتن از پزشکان تاریخ معاصر ایران برای بهبود بیش از پیش زندگی مردم میهنمان کوشش کنند.

۱. انسان‌های نخستین چگونه درمان می‌کردند؟

انسان‌های نخستین نمی‌دانستند که میکروب‌ها باعث بیماری می‌شوند. آن‌ها بیماری را به روح جانور شکارشده، نیروهای پلید یا خدایان نسبت می‌دادند. آن‌ها برای رهایی از بیماری به انجام نمایش‌های ویژه و دعاخوانی می‌پرداختند. هم‌چنین برای دور کردن بیماری از خود، خانواده یا قبیله‌شان از طلسم کمک می‌گرفتند. دانشمندان دریافته‌اند که انسان‌های نخستین برخی گیاهان دارویی را می‌شناختند و گاهی به جراحی نیز می‌پرداختند.

△ جمجمه‌ای با سه سوراخ تریپانی.

۲. چرا جمجمه‌ها را سوراخ می‌کردند؟

انسان‌های نخستین گمان می‌کردند که نیروهای پلید باعث درد و بیماری می‌شوند. از این رو، از جادوگران و دعاخوان‌ها می‌خواستند با سخنان و رفتارهای ویژه‌ای به بیرون رفتن نیروهای پلید از تن و روان بیماران کمک کنند. گاهی با ابزاری که مانند منتهی‌الجاری بود، جمجمه‌ی بیماران را سوراخ می‌کردند. آن‌ها می‌خواستند راهی برای بیرون رفتن نیروهای پلید فراهم کنند. به این کار تریپانی می‌گویند.

اگر بیمار پس از تریپانی زنده می‌ماند، زخم سر او را با تکه‌ای سنگ، صدف، پوست کدو، نقره یا طلا می‌پوشاندند.

جمجمه‌های سوراخ در سراسر جهان، از جمله در فرانسه، آلمان، شمال آمریکا، نیوزلند

ایرانی (به ویژه در کشور پرو)، ایران پیدا شده‌اند △